

BORTRÖVAD

FÅNGE I BERGET

Lärarhandledning

Lärohandledning

"Vi vill att alla ska få möjlighet att ta del av den folkliga föreställningsvärld som tidigare var en naturlig del av människors vardag."

Introduktion

Innehållet i bokserien *Bortrövad* baseras på berättelser som nedtecknats i Sverige under 1800-talet. I arkiven har vi hittat mängder med fantastiska historier från människor som hört talas om, träffat eller till och med levt tillsammans med de mytologiska varelser vi idag kallar för tomtar, troll, näcken och skogsfrun. Alla de varelser som dyker upp i *Bortrövadserien* har existerat i den folkliga föreställningsvärld som tidigare var en självklar del av människors vardag. Vi har använt oss av dessa historier och skapat en egen värld där syskonparet Li och Tim är huvudkaraktärer.

Denna lärohandledning är kopplad till kursplanerna i samhällskunskap, svenska, svenska som andra språk och bild. Målgruppen är elever i åk 1–3 och 4–6. Frågorna presenteras kapitelvis och under varje kapitel finns 3 frågor som är kopplat till just det kapitlet. Frågorna kan göras på egen hand av eleverna eller tillsammans med lärare i helklass.

Vi hoppas att ni kommer få en spännande och lärorik läsning!

Med vänliga hälsningar

Vilhelm Sundbom & Jonas Sjöblom

Samhällskunskap

- Skildringar av livet förr och nu i barnlitteratur, sånger och filmer, till exempel skildringar av familjeliv och skola. Minnen berättade av människor som lever nu.
- Hemortens historia. Vad närområdets platser, byggnader och vardagliga föremål kan berätta om barns, kvinnors och mäns levnadsvillkor under olika perioder.
- Vad historiska källor, till exempel dagböcker och arkivmaterial, kan berätta om Sveriges historia och om likheter och skillnader i levnadsvillkor för barn, kvinnor och män.

Svenska

- Några skönlitterära barnboksförfattare och illustratörer.
- Lässtrategier för att förstå och tolka texter från olika medier samt för att urskilja texters budskap, både de uttalade och sådant som står mellan raderna.
- Berättande texter och poetiska texter för barn och unga från olika tider, från Sverige, Norden och övriga världen. Texter i form av skönlitteratur, lyrik, dramatik, sagor och myter som belyser människors villkor och identitets- och livsfrågor.
- Berättande texters budskap, språkliga drag och typiska uppbyggnad med parallellhandling och tillbakablickar, miljö- och personbeskrivningar samt dialoger.

Svenska som andra språk

- Berättande texter och poetiska texter för barn. Texter i form av rim, ramsor, sånger, bilderböcker, kapitelböcker, lyrik, dramatik, sagor och myter. Berättande och poetiska texter som belyser människors upplevelser och erfarenheter.
- Berättande texters budskap, uppbyggnad och innehåll. Hur en berättande text kan organiseras med inledning, händelseförlopp och avslutning.
- Lässtrategier för att förstå och tolka texter samt för att anpassa läsningen efter textens form och innehåll.

Kapitel 1

1. Tim vaknar upp utan att veta var han är. Var tror du han kan befinna sig?
2. Vad skulle du ha gjort om du vaknade upp ensam i ett mörkt rum utan att veta var du befann dig?
3. Tim undrar var hans syster har tagit vägen. Vad tror du kan ha hänt henne?

Kapitel 2

1. Förr i tiden trodde många människor att övernaturliga varelser levde i skogarna, vattendragen och i bergen. Vilka tror du det kan vara som Tim hört de vuxna berätta om?
2. Varför tror du att Tim så orolig för att ljuset ska slockna?
3. Vem tror du kommer gåendes genom tunneln?

Kapitel 3

1. Rösterna pratar om järn? Vad är järn för något?
2. Fantisera om vad som skulle kunna finnas inuti väskan på väggen. Måla en teckning av tre saker du tror skulle få plats inuti den.
3. Skulle du ha vågat kliva ut i den mörka korridoren efter att rösterna försvunnit?

Kapitel 4

1. En av rösterna använder ordet klenis. Vad betyder ordet klen? Vad är motsatsen till klen?
2. Tim måste hålla för ögonen när han ser ett ljussken. Ta reda på varför det tar tid för ögonen att vänja sig vid ljus om du befunnit dig länge i mörker.
3. Titta på bilden i slutet av kapitlet. Hur tror du att varelserna som tittar fram ur mörkret ser ut? Berätta för en kompis och rita sen på ett papper hur du tror att de ser ut.

Kapitel 5

1. Vilka adjektiv hittar du i beskrivningen av trollkungen?
2. Vad tror du trollen tycker om att äta? Rita gärna en bild på en trollunch.
3. Hur tror du det känns för Tim när han får veta att han ska vara trollens fånge för resten av sitt liv?

Kapitel 6

1. Tim nyper sig i armen för att se om han är vaken. Tror du att det går att nypa sig i armen i en dröm för att se om drömmen är på riktigt?
2. Trollen säger att Tims syster Li har blivit tillfångatagen av skogsfrun. Vem tror du att det är?
3. Titta på bilden i slutet på kapitlet. Ser du att Trollkungen blivit riven på ena axeln. Vem tror du kan ha rivit honom?

Kapitel 7

1. Trollen bjuder Tim på Spungus. Det ordet finns inte på riktigt, men på latin heter svamp något som nästan liknar spungus. Ta reda på vad det är.
2. Tim tror att trollen tänker förgifta honom. Känner du till någon svampsort som är giftig?
3. Trollkungen säger att de inte tål järn. Varför tror du att trollen inte tål järn?

Kapitel 8

1. De två trollen heter Tand och Fot. Varför tror du att de har fått de namnen?
2. Trollen kallar Tim för Spillkråka. Ta reda på vad en spillkråka är för något.
3. Trollkungen säger att de måste vara tillbaka innan solen går upp. Varför tror du han säger så? Vad händer när solen går upp?

Kapitel 9

1. Om du kunde ha en hemlig dörr hemma. Var skulle den gå?
2. Trollen tvingar Tim att täcka för sina ögon när de ska gå ut. Varför tror du att trollen inte vill att Tim ska se vägen ut ur grottan?
3. När berget öppnar sig känner Tim den varma sensommarluften. Vad betyder ordet sensommar?

Kapitel 10

1. Att Tand har stora tänder, det är en sak som är säker. Men hur många tänder ett troll har är det nog ingen som riktigt vet. Ta reda på hur många tänder en människa har.
2. Tim fick en känsla av att någon inne i skogen bevakade den, Vem tror du tittar på dem inifrån skogen?
3. Läs beskrivningen av hur trollens hästar ser ut och titta på bilden i slutet av kapitlet. Måla resten av hästens kropp på ett papper.

Kapitel 11

1. Tim tycker att Tand ser skräckinjagande ut. Vad betyder ordet *skräckinjagande*? Finns det några synonymer till *skräckinjagande*?
2. Trollen verkar vara både stora och starka. Varför tror du att de är så rädda för skogsfrun?
3. Trollen försöker få Tim att tro att skogsfrun är elak och farlig. Tror du att hon är så elak som trollen säger? Om inte, varför tror du att de säger så?

Kapitel 12

1. Vad tror du att trollen har i sina säckar?
2. Facklorna som hänger på bron sitter fast i små hållare gjorda av silver. Vad är silver? Hur ser det ut?
3. Tim blir förtrollad av musiken och kliver rakt ut i vattnet. Trollen säger att musiken inte spelades för honom och att det var därför han klarade sig. Vem tror du musiken spelades för?

Kapitel 13

1. Tim tänkte knyta upp repen så att trollen ramlade ner i ån men ångrade sig. Vad skulle du ha gjort?
2. Vem tror du har tappat halsbandet?
3. Tim undrar hur skogsfrun ser ut. Berätta för en kompis hur du tror hon kan se ut. Rita gärna en bild.

Kapitel 14

1. Det är natt i skogen och fullmånen syns på himlen. Varför blir det fullmåne? Hur ofta är det fullmåne?
2. Varför tror du att ingen av trollen vill gå själva på stigen som leder nerför sluttningen?
3. Trollen bråkar om vem som ska få gå med Tim. Vem tycker du startade bråket? Var det någon som vann?

Kapitel 15

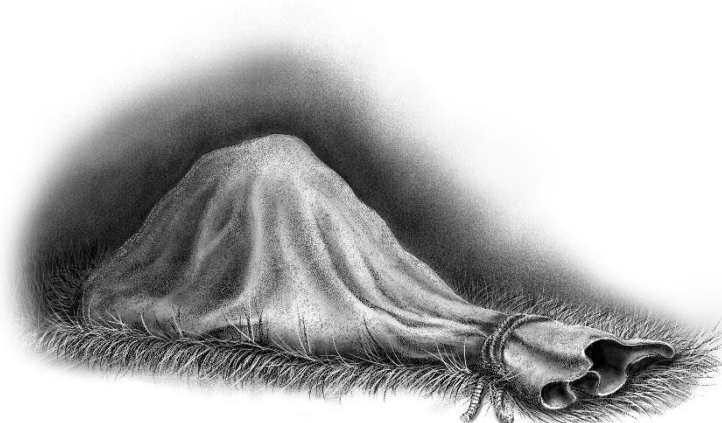
1. Tand låter hånfull när han pratar med Tim. Vad betyder ordet hånfull?
2. Tim och Tand hoppar över ett dike. Hur långt kan du hoppa? Ta reda på hur långt en groda och en hare kan hoppa?
3. Trollen säger att de blivit lurade av lyktgubben. Vem tror du att det är?

Kapitel 16

1. Fot säger att lyktgubbar hatar troll. Tror du det stämmer eller är trollen bara rädda för att gå in i skogen själva?
2. Skulle du ha vågat säga nej till Fot eller skulle du ha gått in i skogen efter lyktgubben?
3. Vad tror du händer med Tim i slutet av kapitlet efter att allt blir svart. Skriv gärna en kort fortsättning på vad du tror ska hända innan ni läser vidare.

Kapitel 17

1. Vem tror du att Tim har fångat?
2. Varför tror du Tim blir så arg när Fot säger att han gav Tim säcken på skoj?
3. Tim känner sig ledsen och uppgiven och vill inte hjälpa trollen något mer. Vad skulle du ha gjort om du var i Tims situation?

Kapitel 18

1. Tim känner sig både hungrig och trött. Ta reda på hur länge en människa kan klara sig utan att äta och dricka?
2. Tim ser ett par gula ögon i skogen. Ta reda på varför djurens ögon ser ut att lysa i mörkret.
3. Trollen säger åt Tim att han inte behöver vara rädd för mörkret. Varför är så många rädda för mörkret tror du?

Kapitel 19

1. Varför är Tim rädd för att lyktgubben ska hitta trollen?
2. Lyktgubben ger Tim en gåta: *Endast det minsta ting kan bli min räddning*. Kan du några gåtor? Hitta på en ny gåta och berätta den för en kompis.
3. Tim ser stjärnor lysa på himlen. Kan du några stjärntecken? Vet du hur de ser ut?

Kapitel 20

1. Tror du att trollen visste vad lyktgubben letade efter?
2. Trollens kroppar tornade upp sig likt väldiga klippblock framför Tim. Ta reda på vad det betyder att något *tornar upp sig*?
3. Tim fick ta tre steg för varje steg som trollen tog. Mät på golvet hur stora steg trollen tar.

Kapitel 21

1. Vilka tror du det är som förföljer Tim och trollen?
2. Varför blev Tand som förstenad när han såg varelserna inne i skogen?
3. Trollen har en liten ask som kan göra eld. Kan du komma på flera sätt att göra upp eld om man inte har tändstickor eller tändare?

Kapitel 22

1. Varför vill inte trollen berätta för Tim vad det är för djur som de letar efter?
2. Tim hör ljudet av en bjällra. Vad tror du det är för djur som han ska hitta?
3. Titta på bilden i slutet av kapitlet. Ser du fotspåren? Rita en bild av hur du tror att djuren ser ut.

Kapitel 23

1. Varför blev Tim arg och besviken när han förstod att det var kor de letat efter?
2. Korna påminner om de som stod hemma i fähuset på Tims gård. Ta reda på vad ordet *fähus* betyder. Finns det något annat ord som används idag?
3. Tim hoppas på att Tand och Fot hittat Li under tiden han har letat efter korna. Tror du att trollen har hittat henne?

Kapitel 24

1. Trollen blir glada när de ser att Tim hämtat deras kor. Varför tror du korna är så viktiga för dem?
2. Vad tror du kan ha hänt med Li?
3. Tim tycker att Li är en bra sagoberättare. En vanlig början på en saga är *det var en gång* ... Känner du till några gamla sagor? Skriv eller berätta en egen kort saga.

Kapitel 25

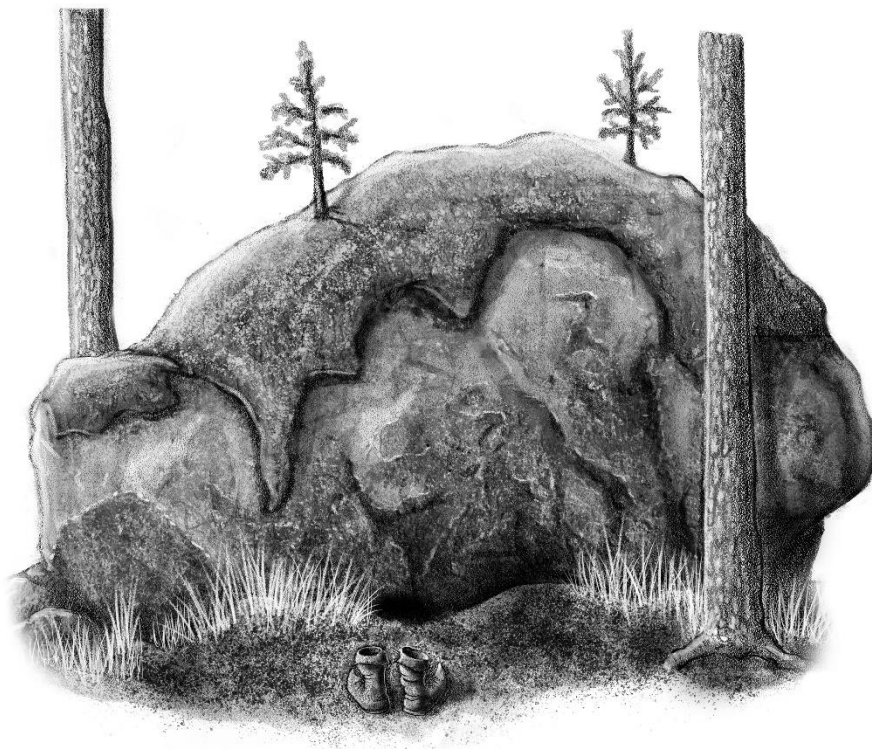
1. Den största kon har en bjällra runt halsen. Ta reda på varför vissa kor har bjällror runt halsen.
2. Tim ser ögon i skogen men tänker att han kanske inbillar sig. Ta reda på vad ordet *inbilla* betyder.
3. Korna hoppar i vattnet och simmar över till andra sidan. Ta reda på om kor kan simma i verkligheten eller om det bara är i sagorna.

Kapitel 26

1. Vad tror du att trollen tänker när de ser att bron har rasat ner i ån?
2. Vad tror du trollen pratar om?
3. Vad skulle du ha gjort om du var Tim? Skulle du ha följt ån eller gått åt något annat håll?

Kapitel 27

1. Vem tror du det är som smyger omkring i skogen?
2. Skulle du ha vågat följt efter varelsen i skogen?

Avslutande frågor

- Om du skulle beskriva för någon som inte läst boken. Vad handlar den om?
- Under hur lång tid utspelar sig boken?
- I många böcker finns det goda och onda personer. Vem tycker du är god och ond i denna bok? Varför?
- Vad tror du kommer hända i nästa bok?

Varelser som förekommer i boken

Trollen

Människors tro på troll var tidigare vanligt förekommande i stora delar av Sverige. De äldsta skriftliga beläggen på troll är ungefär 1000 år gamla. Folktrons troll skiljer sig dock från den bild av troll som vi idag främst känner från folksagorna och olika konstnärers skildringar. I många av de uppteckningar som gjorts under 1800-talet beskrivs troll som människolika men ändå övernaturliga. Trollen levde i skogarna eller i bergen och vissa av dem kunde vara förskräckligt rika. De människor som lyckade komma över en av trollens kor kunde skatta sig lycklig då dessa kor ansågs vara lika övernaturliga som trollen själva och kunde ge ägaren ofantliga mängder mjölk. Bergatagning och bortbytingar var ord som användes vid tillfällena då människor ansågs blivit bortrövade av trollen. Ett säkert sätt att skydda sig från att bli tillfångatagen av trollen var att använda sig av järn. En kniv, sax eller hårnål intill kroppen eller i närheten av sängen skulle skydda mot trollen och skrämja bort dem.

Strömkarlen

Strömkarlen, näcken, kvarngubben eller bäckhästen. Det farliga väsen som höll till nere vid vattnet hade olika namn i olika delar av Sverige. I dagens litteratur förekommer näcken oftast som en naken man som spelar fiol för att locka barn ner i vattnet. Den varelse som finns i den äldre folkmytologin är ingen naken man, snarare en kort gammal gubbe med toppluva som kunde förvandla sig till det djur han behagade. I södra och västra Sverige talades det också om en mystisk häst som kunde locka människor till att rida på honom för att sedan ta med sig den som satt på hästryggen ner i djupet. Förr i tiden berättades sagorna om näcken som en uppmaning till barn för att de inte skulle gå ner till vattnet och drunkna. Ett sätt att få barnen att hålla sig borta från åar och andra vattendrag var att skrämja dem med den mystiska och farliga varelse som levde nere i det mörka djupet. Näcken kunde också sprida sjukdomar, så kallade näckabett.

Näckrosor troddes tillhöra näcken och där de blommade ansågs det farligt att bada, men ett sätt att skydda sig mot näcken var att sticka en kniv i stranden eller spotta framför sig innan man skulle hoppa i vattnet.

Skogsrå

Folktrons skogsrå rådde över skogen, djuren och alla som vistades där. För människorna kunde hon vara både farlig och hjälpsam. Skogsrået sas besöka de män som arbetade som kolare, jägare eller timmerhuggare i skogarna. Om skogsrået lyckades förföra en man fick hon makt över honom och släppte aldrig taget. Skogsrået har många namn och har även kallats för bland annat skogsnuvan, huldran, råndan, skogsfrun och skogstippan. Den vanligaste bilden av skogsrået idag är att hon är en vacker ung kvinna med långt hår, men när hon vänder sig om är hon ihålig baktill och ser ut som en rutten trädstam. I en del uppteckningar har hon svans och på vissa stället berättas det att hon har stora hängande bröst som hon slänger över axeln när hon går igenom skogen. Skogsrået kunde ge tur och jaktlycka men den som avvisade henne fick gå hem tomhänt eller till och med få irra omkring i skogen utan att hitta hem. Ett sätt att bryta hennes makt var att nämna Jesu namn eller att spotta. För att vara riktigt säker var det dock bäst att gardera sig innan man gick ut i skogen genom att lägga stål eller vitlök i fickan eller rita kors med kol på kläderna.

Lyktgubben

Lyktgubben var ett av alla dödsväsen som höll till på myrar, ängar eller i skogen när det blev mörkt. Det sades att lyktgubbar kunde locka in vandrare i skogen för att sedan villa bort dem i mörkret. Lyktgubben var själv en avliden människa som tidigare jobbat som lantmätare, men som medvetet hade fuskat och flyttat ägo gränserna för sin egen vinnings skull. Han var därför dömd att vandra runt längs med den rätta ägo gränsen för evigt. I verkligheten var lyktgubbarnas ljus inget annat än gas från mossar och myrar som trängt upp från marken och självantänts. Ett sätt att skydda sig från lyktgubben var att inte lämna stigen trots att ljuset inne i skogen var lockande att följa efter. Om du ändå hade otur att träffa en lyktgubbe var det viktigt att vara artig och hjälpa honom med hans uppgift. Annars riskerade man att själv bli fast i skogen för evigt.